

A nyelvész tehát hálával és meglegegedéssel veszi kezébe Györffy György munkáját, és várja annak folytatását. Örömebe legfeljebb egy-két csepp üröm vegyül: Kár, hogy a szerző egy 1920-as akadémiai állásfoglalás alapján „a hangértékkel nem bíró írássajátságokat (hosszú ékezet, hosszú s stb.)” nem tünteti fel, s így megakadályozza, hogy anyagát helyesírástörténetileg is hasznosíthassa a kutató. — Nem tudni, mi lehet az oka, hogy az érvényes helyesírási szabállyal dacolva ragaszkodik a „például” szó pld. rövidítéséhez (igaz, különvéleménye van az „Árpád-kori” kifejezés helyesírásáról is — vö. 10. l.). — Talán vitakozni lehetne arról is, helyes-e a mechanikus, betűrendi sorrend a megyék anyagának előtárására. Ez a módszer megnehezíti, hogy egy nyelvileg, etnográfiailag egységes, de különböző megyékbe tartozó tájegység nyelvjárástörténeti vagy névrendszertani anyagát együtt találhassa a kutató. Nem volna probléma, ha a tervezett öt kötet rövid egymásutánban jelennék meg, erre azonban nemigen számíthatunk, hiszen az első kötet megjelenése óta már öt év telt el folytatás nélkül. Ebben a kérdésben ma már csak egyet tehetünk: kérjük az illetékeseket, minél hamarabb örvendeztessek meg bennünket e kitűnő munka folytatásával.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

Finn névtani munkákról

TAITO PIROINEN: *Historian etunimistöä*

(Helsinki, 1967. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 44: 89)

Nemcsak a névtani kutatások finnországi művelőinek hasznos ez a kézikönyv, hanem a történelemmel, művelődés- és irodalomtörténettel foglalkozóknak is. Sőt elvi alapvetései és gyakorlati útmutatásai által a névtudomány külföldi képviselőinek érdeklődésére is számot tarthat.

Az idegen eredetű történelmi személynevek ejtésben és írásban való meghonosodásának vagy meg nem honosodásának kérdése minden kultúrnép életében és gyakorlatában felmerül, amikor szó-kincsének ezt a fontos és színes rétegét saját nyelve törvényeinek és természetének megfelelően óhajtja átfórmálni.

Ez természetesen nem könnyű feladat, mert minden egyes történelmi névnek megvan a maga sajátos problematikája, amely elősegítheti vagy gátolhatja a meghonosításukra való törekvést. Egy ritkán használt, esetleg szokatlan hangzású vagy helyesírású név nehezebben illeszkedik bele az ősi névanyagba, mint az, amelyik hangalak vagy íráskép alapján közelebb áll az átvevő nyelv hang- és írásrendszeréhez. Valamilyen történelmi névhez, illetve annak viselőjéhez fűződő emlékek is fontos szerepet játszhatnak a név sorsában.

Ezért jelentkezik annyi tarkaság, következetlenség a történelmi nevek használatában, azért mutatkozik egyes korokban vagy különböző forrásművekben annyi ingadozás a nevek írásában. Vannak művek, amelyek a történelem nagyjainak neveit eredeti formájukban használják és írják, mások meghonosított alakban.

Nálunk talán ez nem mutatkozott meg olyan élesen, mint a finneknél, ahol az idegen eredetű történelmi nevek használatában és írásmódjában mutatkozó következetlenséget teljes egészében még ma sem sikerült felszámolni.

Az antik és keresztény nevek — akárcsak nálunk — teljesen meghonosodtak, ezt variánsaik nagy száma is igazolja (l. ezekre vonatkozóan VILKUNA, *Oma nimi ja lapsen nimi és ILMARI LAHTI, Kristillisen nimistömmö alkuvaiheista; Virittäjä 1950: 311—22*). De a csaknem hatszáz évig tartó svéd uralom a germán nevek olyan tömegével „ajándékozta meg” a finneknek, hogy meghonosításuk, az ősi névrendszerbe való beleillesztésük nem ment máról holnapra. Egy több évszázadig tartó ejtési és helyesírási bizonytalanság kísérte. Ez különösen az 1500—1800-as évek forrásaiban (vallásos vagy jogi tárgyú fordításokban, történelmi tanulmányokban, jegyzőkönyvekben stb.) mutatkozik. Gyakran egy-egy névnek személyhez kötését is megnehezíti. A híres svéd fő kormányzó *Peter Brahe* neve például a következő alakváltozatokban jelentkezik: 1642: *Petari Brahe, Peter Brahe*; 1644: *Petar Brahe*; 1776: *Pehr Brahe*.

A történelmi keresztnévek használatában és írásában mutatkozó következetlenség megszüntetésének a gondolata — ahogy erre a könyv szerkesztője is rámutat (15) — a Finn Irodalmi Társaság gondozásában megjelent ötkötetes finn irodalomtörténet szerkesztési munkálatai közben vetődött fel. A nagy mű főszerkesztőjének, MATTI KUUSI professzornak a kezdeményezésére egy szűkebb bizottság alakult, a meghonosítás vagy meg nem honosítás alapelveinek lefektetése, a névanyag írásmódjának, használatának valamilyen módon való egységesítése céljából.

A bizottság tagjai életrajzokból, lexikonokból, tankönyvekből, történelmi tanulmányokból és ezek névmutatóiból gyűjtötték össze azt a névanyagot, amelynek alapján az idegen nevek írására és meghonosítására vonatkozó javaslatokat összeállították (15).

Ezeket az alapelveket és a végrehajtásukkal kapcsolatos gyakorlati útmutatásokat tartalmazza TAITO PIHOINEN-nek (a bizottság titkárának) könyve, amelyet a Bizottság megbízásából és az ajánlott módosításokat reprezentáló — mintegy 3000 nevet tartalmazó — névjegyzék (16) kíséretében bocsátott a múlt évben a művelt nagyközönség és az illetékes szakemberek rendelkezésére, de egyben bírálatára is. A normatív névjegyzék ugyanis, ahogy a címéből is látható, egyelőre csak javaslat. Mindenesetre a Finn Irodalmi Társaság jelenlegi főtíkárának, TOIVO VUORELÁNAK támogatásával az egy normatív szójegyzék elkészítésére vonatkozó régi 35 év előtti terv megvalósult.

A mű előszavában (5—18) a szerző a történelmi nevek írásában — főleg az 1800-as évek előtt — jelentkező tarkaság okaira világít rá. Így többek között az egyéni és hivatalos keresztnevhaználólatban mutatkozó eltérésre, a helyesírás változására és ingadozására, az egyes nevek idegen anyanyelvű írrok egyéni írásmódja alapján való átformálására stb. (6—7). Majd rámutat a nemzeti öntudat ébredésével kapcsolatos finnesítési törekvéseknek az idegen nevek meghonosításában, illetve írásában jelentkező különféle lecsapódásaira az 1800—1920-as években. A SNELLMAN-tól képviselt liberális irányzatnak a fennománok szélsőséges vagy kevésbé merev álláspontjával szemben vívott harcai közben kristályosodtak ki lassan azok az irányelvek, amelyeken e jelen mű is alapul. Ezeket véleményem szerint a leghelyesebben YRJÖ KOSKINEN fogalmazta meg 1856-ban: „Nem is kívánhatjuk, hogy minden idegen keresztnevet finnesítsenek, legalábbis nem egyforma mértékben. Az idegen nyelvek valamelyes útmutatást adhatnak. A legközönségesebb neveket ők is átalakították saját természetüknek megfelelően, az idegenebbeket érintetlenül hagyták. Tegyük így mi is.”

Kérdés, hogy a mostani álláspont, amelyet PIHOINEN összegezett, megold-e minden vitás kérdést. Mert bármilyen alapos mérlegelés után születtek is meg a nevek használatát [eredeti vagy finnesített alakban jelentkezzenek-e] vagy írását szabályozó alapelvek és gyakorlati útmutatások, egy teljesen egységes és mindenkitől elfogadott gyakorlat nehezen fog kialakulni. Itt ugyanis a nyelvhasználatnak, nyelvszokásnak sokkal nagyobb szerepe lesz, mint a bizottságtól nagymértékben elfogadott alapelveknek, valamint a más kultúrnépeknél kialakult gyakorlatnak. Az ezekhez való alkalmazkodás ugyanis a következő ingadozásokat, következetlenségeket eredményezheti:

1. Ha elfogadjuk azt az elvi alapvetést — amelyet más nyelvek is magukévá tettek —, hogy a mai nyelvhasználatot fokozott mértékben figyelembe kell vennünk a nevek írásakor, akkor az *Axel* nevet egységesen *Akseli* formában kellene írni (l. *Akseli Gallén Kallela*) nem pedig hol *Aksel*-nak (pl. a népköltészet jeles gyűjtőjének *Kaarle Aksel Gottlund*nak a nevében), máskor *Axel*-nak (*Axel Fredrik Granfelt* teológusról megemlékezve, 41). Hasonló a helyzet a *Johannes* névvel, amely a legváltozatosabb formában jelentkezik a névjegyzékben, pl. *Johan* (*Frenckell Johan Cristoffer* nyomdász és kiadó nevében, 40), *Juhana* (*Idänpää Heikkilä Juhana* országgyűlési képviselő, 47), *Hannu* (*Lejon, Hannu Björnipoika*, 55). A *Johan* mellett talán a *Johannes* a leggyakoribb (*Johannes Linnankoski* író, *Johannes Takanen* szobrász, 72). Nem volna helyesebb e névben is valamilyen egységesítést végrehajtani? A *Carolus* változataiban megkísérli ezt a szerző (20), bár a *Kaarle*, *Carl* és *Karl* alak egymás mellett jelentkezése a 20. században (pl. *Ojanen Kaarle Kustaa*; *Paloheimo Karl Alfred*; *Mannerheim Carl Gustaf Emil*) arra mutat, hogy még ennek az írásában és használatában sem szűnt meg a tarkaság teljes egészében.

2. A főrangúak nevének egységes írását megnehezíti az a — nézetem szerint — kissé indokolatlannak látszó gyakorlat, amelynek értelmében az uralkodók idegen eredetű nevét finnesítve írják és ejtik (pl. *Frans Joosef, Vilhelm II, Yrjö V*; 19), ugyanakkor az uralkodók feleségének nevét, a trónörökösök és hercegek keresztnevét eredeti formájukban használják. A francia császár felesége *Marie Louise*, a spanyol trónörökös *Don Carlos*, az angol trónörökös *Charles* stb. (20). Úgy vélem, jobban elősegítené az egységesítést, ha a nálunk is jól bevált gyakorlatot követnék, és a már ismert és meghonosodott neveket finnesített formában írják (*Maria Luise* v. *Loviisa, Frederik Kaarle*; vö. m. *Mária Lujza; Károly Frigyes*). Ugyanazt az eljárást kellene követniök, mint más idegen nevekből (20): *Martti Luther*; *Tuomas Akvinolainen*; *Filip Melanchton*.

3. Meggondolandónak tarthatjuk annak a gyakorlati útmutatásnak a véghezvitelét is, amelynek értelmében az 1500-as évek svéd vezéralakjainak a nevét hangalak és helyesírás szempontjából finnesítsék (pl. *Göran Persson* > *Yrjänä Pietaripoika*; *Jakob Teitt* > *Jaakko Teitti*; *Michael Agricola* > *Mikael Agricola*; 20), ugyanakkor a következő századokra (1600—1700) vonatkozóan ezt a szabályt csak a finnekre vagy Finnország életében fontos szerepet játszóknak nevének írásában tartásuk szükségesnek (20).

Ha a 19—22. lapon közölt gyakorlati útmutatások közül lesznek is olyanok, amelyek a későbbiek folyamán nem bizonyulnak időtállóknak, a mű a maga egészében igen dicséretre méltó kezdeményezés. Mind az előszóban kifejtettek, mind pedig a névjegyzékek (az idegen eredetű család- és személynévek ábécérendben 23—79; idegen személynévek és ezek finn megfelelői; 80—9) igen fontos adatokat tartalmaznak a finn történelmi névkutatás művelői számára.

(Helsinki, 1966. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 47: 134)

Az álnevek keletkezésének és különböző változatainak kérdése az irodalomtörténet — és tegyük hozzá a névtan — egyik igen bonyolult és nehezen tisztázható kérdéskomplexumához tartozik. Az író neve elválaszthatatlan az író egyéniségétől és a műalkotástól. Ahogyan ezt KOVALOVSKY is igen érdekesen kifejti (MNY. XXX, 233), minden névnek egy bizonyos hangzati velejárója, amelynek hatása alól nehéz szabadulni. Ahogyan egy híres név olyan munkákat is fémjelezhet, amelyek esetleg egy ismeretlen, új név égisze alatt nem érnének el közönségsikert, azonképpen egy kitűnő munka, amelynek címlapjára egy ismeretlen vagy hangulatában szürke, semmitmondó név kerül, eleve érdektelenségre van kárhözhatva.

Ilyen és még számtalan más ok játszhat közre az írók, költők, tudósok és pamfletírók azon gyakorlatában, hogy szellemi termékeiket ne saját nevük alatt jelentessék meg, hanem valamilyen álnevet válasszanak, vagy a névtelenség homályában maradjanak.

Az irodalomtörténész nem mindig könnyű feladatai közé tartozik annak megállapítása, vajon egy-egy író, költő stb. a saját nevével jelentkeznek-e vagy álneven, és ha egy új név jelenik meg az irodalom egén, vajon az egy ismert személyt, írói nagyságot takar-e vagy pedig egy új csillagot. S ha ennek tisztázásához eljut, akkor jönnek a nehezebb kérdések, amelyek már a mélyebb irodalomtörténeti összefüggésekre is rá akarnak tapintani. Mi készítette az írókat arra, hogy álneven jelentkeztek? Szemérmesség-e, avagy szerénység, esetleg írói alázat volt-e az indítórugó [a mű beszéljen értem, helyettem is, ne én a műért], vagy éppen megfordítva a gög, feltűnni vágyás, a gyors siker reménye? S emiatt választ a maga hangulatlanoknak, hétköznapiak tetsző neve helyett hangzatosabbat, esetleg idegen formájút. Vajon az üldöztetéstől való félelem bújta-e egy fedőnév védőpálcája alá, mert egy kor eszmei vagy politikai áramlatával szembe helyezkedett? Mindezek olyan kérdések, amelyeknek megválaszolására nélkül nem tudja sem az író egyéniségét, sem pedig művéhez vagy korához való viszonyát maradéktalanul megvilágítani.

A névtan kérdésekkel foglalkozókat viszont az érdekelheti, melyek azok az álnévtípusok, amelyek egy-egy nép irodalmi gyakorlatában a legnépszerűbbek? Miért éppen ezeket használja? Kimutatható-e bizonyos — a kor szellemében gyökerező — névdívat az álnevek megválasztásában, formájában vagy gyakoriságában? Van-e valamilyen rejtett összefüggés bizonyos műfajok (detektív- és kalandregények, ifjúsági elbeszélések, röpiratok és polémiák) és ezek művelőinek álnévhasználati gyakorlata között?

Az e kérdésekre való választ természetesen a könyv nem adja meg, és természetének, céljának megfelelően nem is adhatja meg. De fontos kulcsot ad azok kezébe, akik a fenti problémák egyikével vagy másikával foglalkozni kívánnak, egyrészt a mű első részében (5—22) található elvi fejtegetéseivel, másrészt az irodalmi források közlésével (6, 23—4), főleg pedig az 1261 írói álnév felsorolásával (25—134). Ez utóbbiakban azt a gyakorlatot követi, hogy először egy betűrendes névjegyzékben közli az írói álneveket s mellettük az író valódi nevét és a művet, amelynek címlapján vagy aláírásakor az író a kérdésszerű álnéven először jelentkezett (25—110):

Pl. *Haggren, Maria* = *Maria Gustava Tarkiainen* (sz. *Jotuni*) Suhteita, 1905; *Haggren-Jotuni, Maria* = *Maria Gustava Tarkiainen* (sz. *Jotuni*) Rakkautta, 1907 (36). A névjegyzék másik részében egy betűrend szerinti névmutatót ad, amelyben az író valódi neve kerül első helyre, álneve, illetve álnevei pedig a másodikra (111—34).

A mű nem az első ilyen természetű munkája a szerzőnek. Számos tanulmányban foglalkozott e kérdéssel (l. a forrásmunkákat). Sőt ezen munkájának is volt egy első kiadása 1952-ben, amely akkor még csak 982 álnevet tartalmazott. A névjegyzék jelentős gyarapodását a második kiadásban az eredményezte, hogy azóta a legnagyobb finn könyvkiadók (*Werner Söderström, Otava*) írói névanyagát is feldolgozták — egy részüket a szerző —, és a proletárirodalomról is több összefoglaló tanulmány jelent meg. Ez utóbbi pedig az írói álnevek használatának és elterjedésének valóságos meglepő győzelem.

A bevezetőben és első (I.) részben EINO JOHANNES ELLILÄ az álnevek — ahogy a finnben mondják „titkos nevek” négy típusáról szól: a tulajdonképpeni álnévekről (pseudonymi), a névjeléről (nimimerkki v. signatuuri), a névtelenségről (anonymi) és a homonymi) és a hómonymi) és az utóbbi terminussal azt az írói gyakorlatot jelöli, amikor egy kezdő vagy közép-szerű író — a siker érdekében — egy híres író nevével takarózik. Az álnév ezen formájával a finn irodalomban nem találkozunk. Nálunk is a ritka álnév-típushoz tartozik, és egészen kivételesen állnak mögötte, pl. anyagiás indokok (l. GULYÁS P., Magyar írói álnév lexikon 14).

Azután az írói álnevek felvételének okait taglalja, öt tényezővel magyarázva ezek használatát (1. érzelmi, 2. gazdasági, 3. társadalmi, 4. családi, 5. nemek közötti különbségek), majd rámutat arra is, mikor tekinthető megalapozottnak az álnevek használata. Pl. indokolt nőíróknál, akik férjhez menetelük után is leánynevükön jelentkeznek, fedőnevet használó hírlapi humoristáknál, ha hu-

moreszkjeik könyvalakban jelennek meg, vagy ha egy tudós vagy társadalmi vezéralak — szépiroként működve — nem akarja valódi nevét felfedni. *Mariti Haavio* akadémikus, néprajztudós írói álneve: *P. Mustapää*. *Lauri Kettunen* nyelvészprofesszor *Toivo Hovi* néven szerepelt. A nálunk is jól ismert és kedvelt „Dal a tűzpiros virágról” c. regény szerzőjéről, *Johannes Linnankoskiról* sem tudja az olvasóközönség, hogy *Wihtori Peltonennak*, a felvilágosodási mozgalom nagy vezéralakjának írói álneve (10—11).

A szakkörök is, de különösen a művelt olvasóközönség sokat tanulhat a második fejezetből, amelyben a világirodalomból (ész, finn, norvég, francia, angol, amerikai) közül talaló példákat az írói álnevek használatára (12—14).

A harmadik fejezetben egy érdekes, százaléknyi pontossággal kiszámított összevetést végez a skandináv államok írói álnev-használatára vonatkozóan — az 1946-os állapot alapján. Megtudjuk ebből, hogy az északi országok közül Finnországban használják a legtöbb fedőnevet (13,5%), Norvégiában a legkevesebbet (1%). Különösen a 40-es évek — a második világháború éveit — hoztak sohasem látott nagy fellendülést — ha másban nem is —, de irodalmi termékekben és írói álnevekben igen. (Kb. 1000 írói álnev jelentkezett ezekben az időkben, amit Finnország viszonylatában túl soknak találtak még a szakemberek is.) Tiszavirág életűek voltak azonban, akárcsak azok a művek, amelyeket fémjeleztek, és akárcsak a kiadók, amelyek a dömpingárut piacra dobták.

Majd azokról az álnevekről szól, amelyek ma már elválaszthatatlanul összefonódtak viselőjükkel, teljesen kiszorítva a köztudatból az író valódi nevét (*Alexis Kivi*, *Juhani Aho*, *Eino Leino*, *Maiju Lassila*), azután az álnevekben tobzódó írókról, akik hangzatosabb, vagy — külföldimádatukban — idegen hangzású (angol, francia, német, olasz) fedőnevek alatt igyekeztek a Parnasszus csúcscsaira feljutni — sokszor nagyon kétes értékű alkotásaikkal. Sok érdekeset tudunk meg a társszerzők által használt közös álnevekről. Úgy hiszem nem sokan tudják, hogy a híres finn történeti regényíró *Mika Waltari* — a Szinuhe és Mikael szerzője —, ha a kalandregények területére tévedt, társszerzőjével *Armas J. Pullával* a *Kapteeni Leo Rainio* nevet használja.

ELLILÄ maga nem híve az álnevek használatának. Azon az állásponton van, hogy ez ritkán indokolt, és igaza van VILHO SUONINAK, a jeles irodalomtörténésznek, aki azt mondja „az álarcosbálok a maguk módján érdekesek, de a játékszabályokhoz hozzátartozik, hogy egyszer eljön az álarc levételének is a pillanata”, mert „nem lehet semmit sem eltitkolni”. Az írói álnev csak addig takarja viselőjét, míg alkotását számyra nem kapja a hír, akkor vagy újat kell keresnie, vagy pedig beletörődni abba, hogy sikereinek, irodalmi babérainak hordozójává válik egész életében, valódi neve pedig feledésbe merül.

Az igen érdekes és tanulságos munkához csupán néhány megjegyzést fűznék:

1. Kissé jobban kifejtette volna, miért nem fogadja el a KALLIOTól (Fennica kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885) és másoktól — így a magyar GULYÁS PÁLTól is elfogadott ama meghatározást, amely szerint a név jel az író nevének vagy álnevének egyes betűiből álló betűcsoport (tehát a mi k r y p t o n y m terminusunkkal jelölhető névtípus). Ő ugyanis — helyesen — rátapint arra a különbségre, amely a két álnev-típus funkciójában jelentkezik. A p s e u d o n y m o k a valódi név szerepét töltik be, sőt gyakran nem is állapítható meg, az író eredeti vagy felvett nevével van-e szó. A név jel akár betűcsoportként, akár egy köznévi jellegű névféleségként jelentkezik (pl. *Lepolan Vanhus* = *Konstantin Ferdinand Sarlin*; *Akápussi* = *Venny Soldan-Brofeldt*; 10) sohasem tekinthető valódi névnek. Itt legfeljebb célszerűbb lett volna a névjelek egyik alcsoportjaként említeni és magyarázni ezen utóbbi típust.

2. Jó lett volna kicsit többet meg tudni — és főleg példákon is illusztrálva látni azt, hogy a pseudonymokon belül milyen típusok jelentkeznek Finnországban és melyek azok a világirodalomban ismert és elterjedt fedőnévformák, amelyekkel egyáltalán nem találkozunk. Van-e valamilyen igen frekvenciát mutató álnev típus, és ez általánosságban jellemző-e, vagy csak egy-egy korra vonatkozóan? Vannak-e jellegzetesen egy-egy műfajra, vagy társadalmi osztályra jellemző írói álnevek (polgári írók, proletárirók álnevei)?

3. Az álnevek felvételének valószínű okairól szólva szívesen láttuk volna az említett tényezők hatását egy-egy konkrét írói alalnál. Erre csak az 5. indítóok — a nemek közötti különbségek — demonstrálásakor került sor.

4. Az álnevek alapján készült névjegyzék gyakorlati használhatóságát csak növelte volna, ha az álnev után következő valódi név mellé zárójelben közölte volna a többi álnevet is, esetleg csak a lapszámot, ahol az (azok) megtalálható(k). Pl. *Ahonen, Eli* = *Kersti Solveig Bergroth* (*Anger, Arja; Asko, Iris; Asser* stb. vagy pedig 26, 27, 29 stb.).

Reméljük, hogy a dicséretre méltó kezdeményezés, amely az írói álnevek vizsgálata terén az utóbbi évtizedekben a finnekél is jelentkezik egy a mi írói álnev lexikonunkhoz hasonló művel fogja megajándékozni a finn irodalomtörténetet és annak külföldi kutatóit. Ennek megvalósításában bizonyára nagy szerep jut majd ELLILÄ szerkesztőnek és kitűnő kézikönyvének.

A. KÖVESI MAGDA